

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра _____ фінансів _____
(найменування кафедри)

РЕФЕРАТ
кваліфікаційної роботи
на здобуття освітнього ступеня магістра
072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»
(шифр та найменування спеціальності)
за освітньою програмою
«Управління публічними фінансами»
(назва освітньої програми)
на тему: «Державний бюджет як інструмент макроекономічного
регулювання»

Виконавець:

студентка 7 групи 6 курсу ЦЗФН

Могілей Крістіна Андріївна _____

(прізвище, ім'я, по батькові) /підпис/

Науковий керівник:

д.е.н., професор

Слатвінська Марина Олександрівна _____

(прізвище, ім'я, по батькові) /підпис/

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Державний бюджет є ключовим інструментом макроекономічного регулювання, який сприяє забезпеченню економічної стабільності та розвитку країни через управління економічним зростанням, рівнем безробіття, інфляцією, розподілом доходів та підтримку соціальних гарантій.

У сучасних умовах економічної нестабільності, високих ризиків фінансових криз, а також необхідності адаптації до змін глобальної економіки, державний бюджет виступає як важливий механізм впливу на економічні процеси. Його роль особливо актуальна в періоди економічних спадів або криз, коли уряд має можливість коригувати макроекономічні дисбаланси через фіскальну політику – шляхом змін у податковій системі, витратах на соціальні потреби, інфраструктурні проекти, субсидії та гранти.

Зокрема, в Україні, де економіка вражена політичними та соціальними викликами, зокрема, війною, відновлення та ефективне використання державного бюджету є важливим завданням для забезпечення національної безпеки, стабільності фінансової системи та підтримки соціальних ініціатив. Використання бюджету як інструменту макроекономічного регулювання здатне стимулювати економічне зростання, зменшувати соціальну нерівність та покращувати якість життя населення, забезпечуючи фінансування ключових напрямків розвитку.

Дослідженням питань управління державним бюджетом в Україні займалися такі науковці, як: Арістов Ю. Ю., Марченко А. П., Чугунов І. Я., Радіонов Ю. Д. та інші. Разом з тим деякі аспекти, зокрема щодо оптимізації державних видатків, планування бюджетних дефіцитів та розподілу бюджетних коштів, залишаються малодослідженими в контексті сучасних економічних викликів. Це вказує на необхідність подальших наукових досліджень, що стосуються вдосконалення механізмів управління державним бюджетом, що й обумовлює актуальність обраної теми та визначає мету і завдання цієї кваліфікаційної роботи.

Мета роботи полягає в дослідженні ролі державного бюджету як інструменту макроекономічного регулювання та розробці пропозицій щодо вдосконалення його функціонування для досягнення економічної стабільності та сталого розвитку країни.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- дослідити історичні аспекти становлення бюджетної системи України;
- розглянути економічний зміст, сутність та структуру Державного бюджету України;
- з'ясувати роль Державного бюджету як інструмента макроекономічного регулювання;
- дослідити особливості наповнення дохідної частини Державного бюджету України;

- проаналізувати видаткову частину Державного бюджету, дослідити структуру і напрями фінансування;
- оцінити вплив бюджетного дефіциту на економічний розвиток України;
- розглянути особливості міжнародного досвіду для покращення бюджетного регулювання економічних процесів в Україні;
- надати рекомендації щодо підвищення впливу Державного бюджету на макроекономічну стабільність України.

Об'єкт дослідження: процес формування та використання державного бюджету як інструменту макроекономічного регулювання в Україні.

Предмет дослідження: теоретико-методичні засади процесу формування та управління державним бюджетом як інструментом макроекономічного регулювання в Україні.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань у роботі застосовано комплекс методів: діалектичний метод використовується для вивчення теоретичних основ функціонування державного бюджету; метод наукової абстракції – для формулювання основних концепцій; історико-логічний метод для дослідження етапів розвитку бюджетної системи в Україні; економіко-статистичний і графічний використовується для аналізу бюджетних надходжень та витрат, а також виявляти тенденції через статистичні дані та графіки; метод порівняння застосовується для порівняння української бюджетної системи з іншими країнами; методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції – для оцінки впливу бюджету на економічний розвиток країни; метод моделювання та прогнозування – для створення математичної моделі для оцінки результатів макроекономічних змін та прогнозування впливу економічних стратегій на фінансову стабільність і розвиток країни.

Інформаційною базою дослідження законодавчі та нормативно-правові акти України, що регулюють питання державного бюджету, фінансової політики та макроекономічного регулювання, статистичні матеріали Міністерства фінансів України, а також наукові праці, монографії та публікації українських вчених, які досліджують функціонування державного бюджету, його вплив на економічну стабільність та розвиток країни, інтернет-ресурси.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 93 сторінки. Робота містить 7 таблиць, 19 рисунків. Список використаних джерел містить 63 найменування, як розміщені на 7 сторінках.

Публікації. За результатами виконання кваліфікаційної роботи магістра опубліковано 1 тези: Податковий контроль в умовах воєнного стану. *Перспективи розвитку обліку, аналізу та аудиту в контексті євроінтеграції:* матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса: ОНЕУ, 2024.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі *«Державний бюджет у системі макроекономічного регулювання»* розглянуто історичні аспекти становлення бюджетної системи України, економічний зміст, сутність і структуру Державного бюджету, а також його роль у регулюванні економіки.

У другому розділі *«Ефективність функціонування Державного бюджету України»* проаналізовано особливості наповнення дохідної частини бюджету, структуру та напрями фінансування видатків, а також вплив бюджетного дефіциту на економічний розвиток країни.

У третьому розділі *«Перспективи вдосконалення використання Державного бюджету як інструмента макроекономічного регулювання»* запропоновано інтеграцію міжнародного досвіду для покращення бюджетного регулювання економіки, а також рекомендації щодо підвищення впливу Державного бюджету на макроекономічну стабільність України.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження Державного бюджету як інструменту макроекономічного регулювання ми дійшли до таких висновків:

1. Дослідивши історичні аспекти становлення бюджетної системи України, економічного змісту, сутності та структури державного бюджету, а також його ролі як інструмента макроекономічного регулювання було визначено ключові етапи розвитку бюджетної системи, її сучасну роль в економіці та основні напрями використання бюджету для забезпечення макроекономічної стабільності.

Історичний аналіз показав, що бюджетна система України пройшла складний шлях трансформації. Від радянської централізованої моделі, орієнтованої на директивний перерозподіл ресурсів, вона поступово перейшла до сучасної моделі, яка ґрунтується на принципах фінансової автономії, децентралізації та ринкових механізмах. Особливе значення у формуванні сучасної бюджетної системи відіграли реформи 1990-х років, запровадження Бюджетного кодексу України та процеси децентралізації у 2014–2015 роках.

2. Розглянувши економічний зміст і структуру Державного бюджету України, можна стверджувати про його ключову роль у забезпеченні функціонування економіки та виконанні державою своїх зобов'язань перед громадянами. Бюджет виконує функції перерозподілу ресурсів, фінансування соціальних програм, підтримки стратегічних галузей економіки та забезпечення економічної стабільності. Основними складовими бюджету є доходи, видатки та бюджетний дефіцит, які визначають його ефективність як фінансового інструмента.

3. Роль державного бюджету як інструмента макроекономічного регулювання є надзвичайно важливою для забезпечення економічної рівноваги, стимулювання економічного зростання та захисту соціальних груп населення. Бюджетна політика дозволяє уряду впливати на ключові макроекономічні показники, такі як рівень зайнятості, інфляція та динаміка

ВВП. Зокрема, через податково-бюджетні механізми держава може стримувати економічні кризи, стимулювати інвестиції, регулювати споживчий попит і підтримувати стратегічні галузі.

4. Аналіз доходів Державного бюджету України за період 2019-2023 років показав суттєві зміни у динаміці, структурі та залежності бюджету від зовнішніх і внутрішніх чинників. Протягом цього періоду доходи Державного бюджету зросли з 998,3 млрд. грн. у 2019 році до 2672 млрд. грн. у 2023 році, що свідчить про збільшення на 62,6%. Таке зростання значною мірою пояснюється інфляційними факторами, девальвацією гривні, збільшенням податкового навантаження та значною зовнішньою фінансовою підтримкою, особливо в умовах військового конфлікту. У доларовому еквіваленті доходи бюджету зросли з 36,05 млрд. дол. у 2019 році до 71,6 млрд. дол. у 2023 році, незважаючи на економічний спад у країні.

Структура доходів зазнала значних змін. Якщо у 2019 році податкові надходження становили 80,12% усіх доходів, то у 2023 році їх частка знизилася до 45,04%, що вказує на збільшення залежності бюджету від неподаткових надходжень та міжнародної допомоги, яка у 2022 році досягла 26,92% доходів бюджету, а у 2023 році зменшилася до 16,21%. Неподаткові надходження, такі як доходи від державних підприємств та інших бюджетних установ, зросли до 37,11% у 2023 році.

Частка доходів бюджету у ВВП змінювалася нерівномірно. У 2019 році вона становила 25,12%, але у 2023 році досягла 40,87%. Бюджетні доходи зростали швидше, ніж ВВП, що було обумовлено воєнними умовами, девальвацією національної валюти та підвищенням фіскального тиску. Водночас ВВП України у доларовому еквіваленті скоротився з 200,06 млрд. дол. у 2021 році до 141,95 млрд. дол. у 2022 році через початок повномасштабної війни, що негативно вплинуло на економічну активність.

Вплив інфляції на доходи бюджету був подвійним. З одного боку, зростання цін збільшувало номінальні доходи від непрямих податків (ПДВ, акцизи), зокрема за рахунок податку на імпортовані товари. З іншого боку, висока інфляція створювала додатковий тиск на населення, знижувала споживання і, відповідно, податкові надходження з внутрішнього ринку.

Значну роль у формуванні доходів бюджету відігравало від'ємне сальдо торговельного балансу, яке у 2023 році досягло -1368,1 млрд. грн. (або -20,93% ВВП). Незважаючи на негативний вплив цього фактору на економіку, девальвація гривні сприяла зростанню гривневого еквіваленту доходів бюджету за рахунок податків на імпорт.

Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) також зазнали значних змін. У 2019 році вони становили 5,86 млрд. доларів, але через пандемію та війну скоротилися до 1,15 млрд. дол. у 2022 році. У 2023 році спостерігалось відновлення до 4,25 млрд. доларів, що частково сприяло збільшенню доходів бюджету через податки від нових підприємств і галузей.

5. Протягом аналізованого періоду загальні видатки бюджету зросли майже вчетверо: з 1072,9 млрд. грн. у 2019 році до 4014,4 млрд. грн. у 2023 році. Таке зростання обумовлено значним збільшенням фінансування

оборони та безпеки через військову агресію, а також зростанням соціальних потреб населення в умовах економічної кризи. У доларовому еквіваленті видатки зросли з 38,74 млрд. дол. у 2019 році до 107,58 млрд. дол. у 2023 році, що також свідчить про реальне збільшення обсягу державних витрат.

Частка видатків бюджету у ВВП також зазнала значних змін, збільшившись із 26,99% у 2019 році до 61,40% у 2023 році, що свідчить про суттєву роль державних витрат у стабілізації економіки в умовах війни та кризи. Зростання цього показника вказує на те, що держава бере на себе дедалі більшу роль у фінансуванні економічних процесів і забезпеченні соціальної стабільності.

Структура видатків Державного бюджету України за 2019-2023 роки відображає зміщення пріоритетів на фінансування оборони, безпеки та соціального захисту в умовах кризи. Зростання державних видатків, зокрема їх частки у ВВП, свідчить про важливу роль бюджету у підтримці економіки та забезпеченні стабільності під час війни. Водночас обмеженість фінансових ресурсів призводить до зниження фінансування таких сфер, як освіта, охорона здоров'я та економічний розвиток.

6. Аналіз динаміки дефіциту Державного бюджету України та його фінансування у 2019-2023 роках виявив суттєві зміни у масштабах дефіциту та структурі джерел його покриття. У цей період дефіцит бюджету значно зріс, що стало наслідком як зростання видатків на оборону та соціальну підтримку, так і скорочення доходів через економічний спад, викликаний війною та пандемією COVID-19.

У 2019 році дефіцит бюджету становив лише 74,6 млрд. грн. (-1,88% ВВП), тоді як у 2023 році він досяг рекордного рівня в 1342,4 млрд. грн. (-20,53% ВВП). Таке зростання обумовлене збільшенням фінансування оборонних і безпекових потреб (52,25% загальних видатків у 2023 році), зростанням соціальних зобов'язань держави та падінням економічної активності, що призвело до зменшення податкових надходжень.

Для покриття дефіциту бюджету Україна значно збільшила залежність від зовнішнього фінансування. У 2019 році обсяги зовнішніх надходжень склали -4 млрд. грн. (відтік капіталу), тоді як у 2023 році вони досягли 1084,6 млрд. грн., що перевищило внутрішнє фінансування (248,5 млрд. грн.) у понад чотири рази. Така зміна структури фінансування дефіциту підкреслює критичну роль міжнародної допомоги, яка дозволила забезпечити стабільність державних фінансів у воєнний час.

Державний борг України за цей період зріс майже втричі – з 1761,4 млрд. грн. у 2019 році до 5188,1 млрд. грн. у 2023 році. Частка боргу у ВВП у 2023 році склала 79,36%, що є найвищим показником за аналізований період. Основними факторами такого зростання стали масштабне зовнішнє фінансування, а також значні бюджетні зобов'язання, пов'язані з воєнними діями та відновленням економіки.

Структура боргу також зазнала змін: частка зовнішнього боргу зросла з 52,91% у 2019 році до 69,40% у 2023 році, тоді як частка внутрішнього боргу зменшилася до 30,60%. Це свідчить про зростаючу залежність України від

міжнародних кредиторів, що підвищує вразливість до валютних ризиків і нестабільності на зовнішніх ринках капіталу.

Попри зростання боргу, боргове навантаження на бюджет, яке характеризує співвідношення боргу до доходів бюджету, залишалося відносно стабільним і не перевищувало 57%. У 2023 році цей показник склав 51,5%, що пояснюється збільшенням доходів бюджету до 2672 млрд. грн. Проте значне збільшення обсягу державного боргу підвищує витрати на його обслуговування, які у 2023 році досягли 252,2 млрд. грн.

7. Міжнародний досвід бюджетного регулювання економічних процесів пропонує цінні практики для України в умовах післявоєнного відновлення та економічної стабілізації. Практики таких країн, як США, ЄС, Японія, Китай та Скандинавія, можуть бути адаптовані для ефективного реагування на поточні виклики. Масштабні фіскальні стимули, інвестиції в інфраструктуру, політика соціальних витрат та фіскальна дисципліна — все це має велике значення для підтримки економічної активності, відновлення зруйнованих регіонів, забезпечення соціальної стабільності та розвитку людського капіталу. В Україні, де економіка переживає серйозні труднощі через війну, комбінування підходів, орієнтованих на короткострокову підтримку бізнесу та населення, а також довгострокові інвестиції в інфраструктуру і соціальні сфери, стане важливим інструментом для стабілізації і сталого розвитку. Прийняття таких міжнародних практик дозволить Україні не лише подолати наслідки війни, а й створити основу для успішного розвитку в майбутньому.

8. Для забезпечення стабільного економічного розвитку України в умовах сучасних викликів необхідно прийняти комплексні заходи, спрямовані на ефективне управління бюджетними ресурсами, оптимізацію витрат та підвищення доходної частини бюджету:

- Оптимізація витрат державного бюджету. Зосередження ресурсів на пріоритетних напрямках, таких як оборона, соціальний захист, відновлення інфраструктури, що дозволить ефективніше використовувати державні кошти.

- Підвищення ефективності податкової системи. Впровадження сучасних цифрових інструментів для контролю та боротьби з ухиленням від податків, що дозволить збільшити податкові надходження та покращити виконання бюджету.

- Прозорість використання бюджетних коштів. Введення механізмів громадського контролю, публікація детальних звітів і посилення боротьби з корупцією для підвищення довіри до державних інститутів.

- Оптимізація соціальних програм. Спрямування соціальних виплат на найбільш вразливі верстви населення, зменшення дублювання існуючих програм та забезпечення ефективного використання коштів.

- Диверсифікація економіки. Розвиток агропромислового комплексу, переробної промисловості, ІТ-індустрії та інші галузі, що дозволять зменшити залежність від одних секторів і підвищити конкурентоспроможність країни.

- Запровадження довгострокових інвестиційних програм. Модернізація інфраструктури, інвестиції в інноваційні технології та підтримка малого і середнього бізнесу для забезпечення сталого економічного зростання.

- Покращення співпраці з міжнародними фінансовими організаціями. Залучення міжнародних кредитів і грантів для фінансування важливих інфраструктурних проектів і стратегічних ініціатив, що сприятиме зміцненню економіки.

Таким чином, комплексний підхід до управління бюджетними ресурсами, інвестиційні програми та зміцнення міжнародних зв'язків стануть ключовими для стабільного розвитку економіки України.

АНОТАЦІЯ

Могілей К. А. «Державний бюджет як інструмент макроекономічного регулювання».

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності «072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» за освітньою програмою професійного спрямування «Управління публічними фінансами». – Одеський національний економічний університет. Одеса, 2024.

У роботі розглянуто теоретичні засади державного бюджету як інструменту макроекономічного регулювання, його сутність, функції та механізми формування. Досліджено еволюцію бюджетної системи України, а також вплив бюджетного регулювання на економічний розвиток країни.

Досліджено динаміку та структуру доходів і видатків державного бюджету України, оцінено стан збалансованості бюджету, а також проаналізовано ключові тенденції дефіциту бюджету та його вплив на економіку.

Запропоновано напрями вдосконалення бюджетної політики України, включаючи досвід розвинутих країн, зокрема стосовно підвищення ефективності управління бюджетними ресурсами, зменшення дефіциту бюджету та посилення його ролі у забезпеченні економічної стабільності.

Ключові слова: Державний бюджет, макроекономічне регулювання, бюджетна політика, доходи бюджету, видатки бюджету, бюджетний дефіцит, збалансованість бюджету, економічна стабільність.

ANNOTATION

Mohilei K. A. "The State Budget as an Instrument of Macroeconomic Regulation".

Qualification work for obtaining a master's degree in the specialty "072 Finance, Banking, Insurance and Stock Market" under the educational program of the professional direction "Public Finance Management". - Odessa National Economic University. Odessa, 2024.

The paper considers the theoretical principles of the state budget as an instrument of macroeconomic regulation, its essence, functions and mechanisms of formation. The evolution of the budget system of Ukraine, as well as the impact of budget regulation on the economic development of the country, is studied.

The dynamics and structure of revenues and expenditures of the state budget of Ukraine are studied, the state of budget balance is assessed, and the key trends of the budget deficit and its impact on the economy are analyzed.

Directions for improving Ukraine's budget policy are proposed, including the experience of developed countries, in particular regarding increasing the efficiency of budget resource management, reducing the budget deficit and strengthening its role in ensuring economic stability.

Keywords: State budget, macroeconomic regulation, budget policy, budget revenues, budget expenditures, budget deficit, budget balance, economic stability.